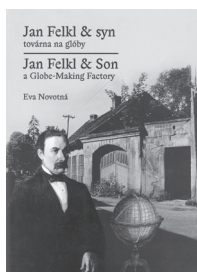

LITERATURA

Novotná, E.: Jan Felkl & syn – továrna na glóby. Jan Felkl & Son – a Globe-Making Factory. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha 2017, 184 s.
ISBN 978-80-7444-053-3.

Kartografické bohatství naší země poskytuje jistě značný prostor pro jeho prezentaci v podobě monografií, orientovaných tematicky, chronologicky či biograficky. Ukázkou třetího jmenovaného postupu je také nedávno vydaná práce Evy Novotné, věnovaná Janu Felklovi (1817–1887), jednomu z nejpřednějších evropských výrobců glóbů v 19. století.

K Felklovi již samozřejmě existuje jistá literatura, zejména v podobě článků od klasika dějin české kartografie Ludvíka Muchy a jeho žáků, nicméně práce tohoto rozsahu o něm dosud publikována nebyla. Autorka, pracující jako ředitelka Mapové sbírky UK, měla samozřejmě k dispozici bohatý materiál ze svého pracoviště, ale zdaleka se neomezila jen na něj a vytěžila, i za pomoci spolupracovníků (výslovně je zmiňována Marcela Šášinková ze Středočeského muzea v Roztokách u Prahy), velké množství informací i z jiných zdrojů.

Práce nese česko-anglický název – což není vůbec náhodou, neboť dílo je v celé své délce plně dvojjazyčným, vždy český text vlevo, anglický vpravo. Text začíná Felklovou biografií a navazuje popisem života a díla jeho následovníků až do zrušení firmy v roce 1952.

Pozornost je ale věnována – na základě nečetných dochovaných vzpomínek – i vlastnímu chodu firmy, sídlící v Roztokách u Prahy, zvláštní kapitola (9 a 10) pak i odborníkům, kteří s Felklovou firmou spolupracovali (V. Merklas, J. J. Böhm, S. Nikolau, ale i autoři cizojazyčných verzí včetně velikánů typu O. Delitzsche či G. Schiaparelliho). Jednotlivé kratší kapitoly se zabývají i dalšími pomůckami, vyráběnými Felklovou firmou, jako byly rozkladné glóby, planetária, telluria, učební pomůcky apod.

„Praktická“ část, mám-li ji tak označit, je pak věnována zejména prezentaci Felklových glóbů, uložených v Mapové sbírce UK (de facto je jejich katalogem), který je skutečně „pastvou pro oko“ – s kvalitními fotografiemi a na křídovém papíře. Prezentován je ale také autorčin výzkum, kdy hledala Felklovy glóby v mnoha mapových sbírkách u nás (je zajímavé, že je téměř nenajdeme ve školách – jsou zahrabané? Vyházené?) i v zahraničí. Nechybí ani Felklova bibliografie, či spíše zde „glóbografie“.

Knihu jsem poctivě přečetl a nenašel v ní mnoho, co by šlo vytknout. Snad až na drobná opomenutí v bibliografii (nedá mi to, abych neupozornil na vynechaný *Biografický slovník českých zemí* a další encyklopedická díla, kde je Felkl rovněž zmíněn), a občas se objevil i tiskářský šotek – Solveig von Essen, citovaná na s. 3, je dáma, zatímco na s. 39 J. J. Böhm má ve svých životních datech hned čtyři překlady, dva v české a dva v anglické verzi. To jsou ale jen drobné pihy na krásě publikace, která si zaslouží pochválit, a díky níž se konečně největší evropská firma na glóby z druhé poloviny 19. století může dostat opět i do mezinárodního povědomí.

Jiří Martínek, Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
e-mail: martinek_jiri@centrum.cz

Mlejnková, H. a kol.: Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy.

Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., Brno 2016, 264 s.
ISBN 978-80-87402-52-8.

Recenzovaná kniha je významným výstupem projektu NAKI *Zatopené kulturní a přírodní dědictví jižní Moravy* (DF13P010-VV012) Ministerstva kultury ČR a lze konstatovat, že se jedná o první českou monografii o historii a hodnotách území, zaplavených vodními nádržemi. Na jejím zpracování se podílel široký kolektiv 20 odborníků, jak z přírodních, tak společenských věd, který pod vedením H. Mlejnkové (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka), předložil jedinečný soubor poznatků o kulturních a přírodních hodnotách krajín, zaplavených Vranovskou přehradou, Brněnskou přehradou a vodním dílem Nové Mlýny. Kromě archeologů, historiků, vodohospodářských specialistů, hydrobiologů, hydrochemiků a krajinných ekologů se do multidisciplinárního výzkumu zapojili i geografové z Ústavu geoniky AV ČR a Výzkumného ústavu Silva Taroucy pro krajinu a okrasné zahradnictví.

Kniha je rozdělena do čtyř základních kapitol. První, úvodní kapitola, obsahuje dílčí, obecnější subkapitoly, věnované historickým proměnám všech tří zaplavených území od starověku až po 20. století v kontextu společenského vývoje,

historickému vývoji hospodaření s vodou a historii a současnosti sledování kvality vod a vývoji znečištění vodních toků a nádrží. V této úvodní části mohla být více zvýrazněna aktuální problematika studia kulturního a přírodního dědictví, jako paměti krajiny i kulturní identity v rámci kulturní evropské krajiny.

Následující tři kapitoly pojednávají o problematice jednotlivých přehrad. Struktura základních kapitol je ve všech částech stejná a umožňuje vzájemné srovnání řešených zatopených území (úvodní vstup, popis důležitých mezníků vzniku a využití přehrad, vymezení účelu vodního díla a přehled základních vodohospodářských parametrů). Rozdílná doba vzniku i rozsah zaplavené plochy Vranovské přehrady, Brněnské přehrady i tří nádrží vodního díla Nové Mlýny ovlivňují význam zatopených kulturních a přírodních hodnot a také rozsah i dostupnost informací. I když jsou jednotlivá zatopená území charakterizována poměrně podrobně, k celkové úplnosti by přispělo alespoň uvedení základních rysů reliéfu a geologického podloží, kterými se zájmová území významně odlišují.

V rámci jednotlivých kapitol o zatopených územích je jejich kulturní dědictví zahrnuto do podrobného zpracování archeologických a historických lokalit a hodnot. Pozornost je věnována komplexně historickému pohledu na zatopené obce – městečko Bítov (Vranovská přehrada), vesnice Kníničky (Brněnská přehrada) a obec Mušov (střední nádrž vodního díla Nové Mlýny). Vývoj uvedených obcí je zpracován velmi zdařile včetně rozboru změn socioekonomických poměrů v zaniklých obcích. Jejich zánik je pak dokumentován bohatým faktografickým materiálem, včetně zápisů z obecních kronik.

Řešení přírodního dědictví zájmových území postihují vybrané aspekty problematiky dané odborným zaměřením autorů a omezeností disponibilních zdrojů informací o zatopených přírodních hodnotách krajiny. Pozornost řešitelů se zaměřila zejména na proměny vodních biotopů a bezobratlé živočichy, změny společenstev vodních a bažinných rostlin, změny využívání vody a vývoj jakosti vody v jednotlivých vodních dílech, povodňové ohrožení, historické zprávy o povodních v jednotlivých obcích, výpočet a odhad možného rozsahu povodní. Velmi dobré srovnání řešených území poskytuje zpracování změn využití krajiny v zázemí jednotlivých přehrad od poloviny 19. století až do současné doby.

Ve druhé kapitole, věnované Vranovské přehradě, je vhodně zařazena subkapitola *Proměny krajiny údolí Dyje v díle malířů krajinářů a současné fotografii*. Obdobně zaměřená doplňková kapitola je ve čtvrté části monografie a zabývá se krajinou vodního díla Nové Mlýny v literatuře, výtvarném umění, fotografiích a filmu. Za pozornost i diskuzi stojí obsáhlá subkapitola *Plavba římských lodí do Mušova*, která prezentuje zajímavou, ale doposud nepotvrzenou hypotézu o plavbě římských lodí po Dyji. Právě v poslední části monografie, zaměřené na vodní dílo Nové Mlýny je náležitá pozornost věnována vodnímu hospodářství na soutoku řek Dyje, Svatky a Jihlavy od historie po současnost. Jeden ze spoluautorů knihy D. Veselý končí svůj fundovaný komentář k vodohospodářským úpravám na jižní Moravě

se střízlivým optimismem: „V této kapitole se ne vždy lichotivě hovořilo o činech generací minulých, doufejme, že budoucí generace naše současné počínání zhodnotí s větším pochopením.“

Monografie je velmi bohatě a názorně graficky upravena, texty doprovází množství účelně vybraných kvalitních fotografií, map a tabulek. Významnou částí monografie je obsáhlý závěrečný seznam historických pramenů, literatury, mapových podkladů, internetových a jiných zdrojů. Je škoda, že publikace vyšla v nákladu pouze 250 výtisků, ale s ohledem na význam a dopad této monografie lze očekávat její dotisk, neboť pojednání o zatopeném dědictví jižní Moravy je dobrým základem, vodítkem i předmětem zamyšlení pro všechny, kdo se zabývají problematikou vodních nádrží jak současných, tak i plánovaných. Na závěr je zapotřebí uvést, že díky multidisciplinárnímu přístupu rozsáhlého týmu se podařilo v recenzované publikaci vystihnout změny podstatných přírodních a socioekonomických jevů a procesů v krajinách, ovlivněných vybudováním přehrad, a podat charakter kulturního i přírodního dědictví zatopených území. Získané poznatky podrobně charakterizují paměť krajiny území, zaplaveného Vranovskou přehradou, Brněnskou přehradou a vodním dílem Nové Mlýny, a dokazují, že paměť krajiny zatopených území je integrální součástí kulturní identity naší vlasti.

*Karel Kirchner, Antonín Buček, Ústav geoniky AV ČR, v. v. i.,
e-mail: kirchner@geonika.cz*

Bláha, J. D.: Vybrané okruhy z geografické kartografie.

Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem, Ústí nad Labem 2017, 159 s.
ISBN 978-80-7561-092-8.

Autorem publikace, která byla vydána na konci roku 2017, je Jan Daniel Bláha, který působí na Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem coby odborný asistent. Ze stránek univerzity lze zjistit, že autor vyučuje, kromě jiných, i předměty Geografická kartografie, Grafický design pro geografy a Interdisciplinární přístupy ke kartografické tvorbě. Zkušenosti z výuky se v knize jasně odrážejí. Autor však samozřejmě vychází i z mnoha dalších publikací, které cituje. Kniha má 159 stránek a je rozdělena do 15 kapitol. Je bohatě doplněna obrázky ilustrujícími témata jednotlivých kapitol.

Je otázkou, jak celou knihu popsat a zařadit. Jak autor sám píše na s. 8, nejde o soubornou publikaci o geografické kartografii. Asi nejvýstižnější (byť méně formální) popis publikace lze nalézt na osobních internetových stránkách autora:

„Monografie ... je mou reakcí na prosby různých kolegů, abych dal dohromady na papír své poznámky k oboru geografická kartografie.“ Toto zadání publikace splňuje výborně.

Jde o rozšířený návrh obsahu pro předmět geografická kartografie. Rozdělení kapitol podle jednotlivých okruhů a témat pak vybízí k tomu, aby byla kniha doporučena studentům jako jeden ze zdrojů pro přípravu ke zkoušce nebo ke státnicím. Samozřejmě, je to jen jeden ze zdrojů. Těchto 159 stránek nemůže a ani nikdy nemělo pokrýt celý obsah, který má absolvent znát. Autor proto sám doporučuje další učebnice a zdroje informací v kapitole 14.

Z jednotlivých kapitol se vymyká kapitola 2. Autor se zde zabývá definicí geografické kartografie. Autor polemizuje, zda jde o samostatnou vědeckou sub-disciplínu. Vyjadřuje rozčarování z toho, že různé univerzity vyučující geografii a kartografii vyučují úvodní kartografické kurzy pod jinými názvy než geografická kartografie, že náplň těchto úvodních předmětů se na různých univerzitách liší a že části okruhů autorem chápaných jako součást geografické kartografie jsou vyučovány v jiných předmětech.

Příznávám, že nejsem zastáncem další parcelace už tak malého a zvenčí často přehlíženého oboru kartografie a jejího dělení podle přívlastků. Domnívám se, že navenek bychom se měli prezentovat prostě jako „kartografie“. Nevidím velký rozdíl ani v tom, zda se bude úvodní předmět kartografického oboru jmenovat Geografická kartografie nebo třeba Úvod do kartografie pro geography. Jestliže tvůrcům studijního plánu připadlo srozumitelnější (z pohledu studentů prvního ročníku) nazvat úvodní předmět Úvod do kartografie pro geography, nepovažuji to za problém. Důležitá je náplň tohoto úvodního předmětu. Ten by měl ověřit, zda studující prvního ročníku mají potenciál a motivaci studium dokončit a dále se v oboru rozvíjet.

Také nevidím problém v tom, když se část témat, která autor doporučuje coby součást geografické kartografie, vyučuje v předmětech s jiným přívlastkem – např. matematická, webová nebo tematická kartografie. Tyto předměty jsou tak provázané, že dělicí čára není vždy jednoznačná. Jak je vidět i v kapitole 3, náplň geografické kartografie je příliš rozsáhlá pro jediný předmět. Důležité je to, aby na konci studia kartograf zvládl všechny tyto okruhy a uměl tyto znalosti i aplikovat při kartografické tvorbě. Není příliš podstatné, ve kterém z absolvovaných předmětů se co naučí.

Další kapitoly se věnují jednotlivým okruhům, které by měl obsáhnout student geografické kartografie. Z kvalitního zpracování jsou znát autorovy zkušenosti z výuky dané problematiky. I já jsem se v některých pasážích nechal inspirovat a zařadím je do mnou vyučovaných předmětů. K obsahu okruhů asi není co dodávat. Já osobně bych např. trochu rozšířil čím dál více se prosazující problematiku 3D vizualizace, které je věnován rozsah jediné stránky (s. 75). Ale je to jen zcela subjektivní názor. Dala by se vymyslet řada témat pro zařazení. A jak již

bylo řečeno, už nyní jsou okruhy tak široké, že nejsou v rámci jednoho předmětu zvládnutelné.

Nejzajímavější částí knihy jsou podkapitoly, které jsou přímo vytvořeny pro praktické využití ve výuce. Nazývají se *Tvorba map ve věku geoinformačních systémů I–VIII*. Autor zde vysvětluje, jak teoretické poznatky přenést do praktické tvorby map, když nám to stávající počítačové programy často neusnadňují, naopak nás často zavádějí na scestí. Není to však chyba programů GIS, že nám na první kliknutí nenabídnou dokonalé řešení. Chyba je v lenosti tvůrců map, kteří buď neumí, nebo (v ještě horším případě) nejsou ochotni věnovat pár minut jednoduché změně nastavení a výraznému vylepšení své mapy. Právě pro ně jsou tyto praktické kapitoly určeny. Například kapitola VIII s výstižným názvem *Jak vytvořit rychle kvalitní mapu*. Podobně prakticky zaměřena je kapitola 12, kde autor navrhuje praktické úkoly pro prověření schopností studentů aplikovat teoretické poznatky, a to včetně kompletního zadání a doporučeného postupu řešení.

Souhrnem lze říci, že přečtením této publikace jsem získal zajímavé podněty pro obohacení své vlastní výuky. Věřím, že nebudu jediný. Jinému čtenáři zase může publikace poskytnout přehled o obsahu předmětu geografická kartografie, ale zejména o přesazích do jiných oblastí kartografie a dalších oborů. Věřím proto, že své čtenáře si tato publikace určitě najde.

*Radim Štampach, Geografický ústav, Přírodovědecká fakulta,
Masarykova univerzita, e-mail: stampach@mail.muni.cz*

**Davidová Glogarová, J. – David, J.: Obrazy z cest do země Sovětů.
České cestopisy do sovětského Ruska a Sovětského svazu 1917–1968.**

Host, Brno 2017 / Ostravská univerzita, Ostrava 2017, 256 s.

ISBN 978-80-7577-225-1 / ISBN 978-80-7464-934-9.

V dnešních dobách, kdy máme k dispozici on-line informace, statistiky, kontakty i přenosy z celého světa, nás už ani téměř nenapadne, že byly doby, kdy si i vědci museli vystačit s minimálním množstvím informací (a navíc ne vždy ideální provenience). Ano, tehdy byl důležitým zdrojem pro geography i cestopis, a to často nedokonalý. To samozřejmě platilo zejména o exotických krajinách typu Afriky (ještě Václav Švamberský založil svou monumentální práci o Kongu, které nikdy nespátřil, hlavně na studiu map a cestopisů), ale také Sovětský svaz v meziválečné a vlastně i poválečné době takovou zemí byl.

„Země, kde zítra již znamená včera“, byla komunistickou mocí natolik hlídána, že se do ní dalo dostat jen tak či onak oficiálně, vlastně až na výjimky. Cestopisů,

kteří tak mohly přinášet žádané informace, bylo proto poměrně málo. Za celé období od 20. do 60. let řádově desítky, samozřejmě s poněkud kolísavou úrovní. Po pádu sovětského impéria se samozřejmě staly rychle antikvárními, a teprve v posledních letech, byť z poněkud jiné perspektivy, se staly (včetně těch, které nemohly z různých důvodů vyjít – v čele se *Zvláštní zprávou* č. 4 Jiřího Hanzelky a Miroslava Zikmunda) – především historicko-geografickým pramenem.

Právě proto se cestopisy zaměřené na Sovětský svaz staly předmětem výzkumu Jany a Jaroslava Davidových z Ostravské univerzity, jehož výsledkem je recenzovaná kniha, nazvaná *Obrazy z cest do země Sovětů*. Jak si autoři předsevzali, studovali cestopisy z období let 1917–1968 se snahou o co možná nejreprezentativnější pokrytí co do typu autorů, žánrů, i perspektivy studia včetně mj. ideologického zabarvení cestopisů i jejich možného využití jako pramene. Autoři dělí (na základě stylistické, věcné, ale i agitační funkce textů) cestopisy o SSSR na tři skupiny, které se shodují i s dělením chronologickým: texty z doby meziválečné, z ideologických 50. let a v závěru na jakési úpadkové (toto slovo není použito, ale z dikce textu je to znát) období 60. let.

Z hlediska rozmanitosti vyjadřovaných svědectví i autorů je jednoznačně nejpestřejší první období, tedy cestopisy z 20. a 30. let. Uzavřené Rusko, jež se stalo takřka „exotickou destinací“ (s. 189), se stalo dostupným prakticky jen s organizovanými zájezdy, jejichž účastníky byli hlavně lidé z levé strany politického spektra (I. Olbracht, M. Majerová), kteří „viděli, co chtěli vidět“; občas se sem ale dostali například i autoři s legionářskou minulostí (J. Kopta), či tvůrci z opačného ideologického tábora, včetně katolického kněze Josefa Mádleho. Specifické postavení tu má samozřejmě „kultovní“ dílo Julia Fučíka *V zemi, kde zítra již znamená včera*, jehož faktografická část je plná statistik a přehledů, až na úkor čtivosti, ale které se stalo takřka „kánonem“ (pro 50.–80. léta) cestopisu po SSSR.

Jinak o Sovětském svazu smýšleli autoři cestopisů z období 50. let (resp. širšího období 1945–1960). Zde zcela jednoznačně dominuje propaganda, kdy politicky vhodní autoři (dost často vybíraní z řad přesvědčených komunistů, dělníků, rolníků, umělců apod.) popisovali Sovětský svaz s důrazem na výchovně-vzdělávací funkci. Zatímco mezi válkami popisovali víceméně nereálný ideál, v 50. letech se ukazovalo, „jak se to má dělat, a přenášelo se to do naší praxe...“ SSSR byl náš vzor se vším všudy, k němuž se mohlo pouze vzhlížet, bez kritiky či dokonce nesouhlasu. Neměnila se navštěvovaná místa: Moskva, Leningrad, Stalingrad (byť ten s odlišnou funkcí), případně Zakavkazsko (včetně Stalinova rodiště Gori).

Třetí a poslední období, v zásadě počínající Stalinovou smrtí, ale zabírající hlavně 60. léta, je sice vůči SSSR stále obdivné, ale už nikoli bezvýhradně, a priority se mění. Zmizel Stalin, zůstává Lenin. Sovětský člověk a jeho práce ustupují do pozadí, naopak do zájmu se dostává krásná sovětská příroda, v ní zejména Kavkaz. Pomalu, ale jistě (v mezích zákona) je možné i nesouhlasit.

Specifickým tématem, pro geography poněkud „bočním“, je pak jazykový rozbor jak dobové terminologie (kolchoz), tak názvosloví (Stalingrad). Vzhledem k tomu, že autoři jsou jazykovědci, jde ale o téma z jejich pohledu naprosto pochopitelné a očekávané. Naopak jako geografovi (za což se ovšem nemohu na autory zlobit) mi tam chybí větší rozbor pohledů na sovětskou společnost například z hlediska národnostního (či vůbec socio-ekonomického). Aspoň to ale čtenáře navede k dalšímu studiu zde rozebírané literatury.

Recenzovaná kniha není z titulů, které by geografická obec v knihkupectví primárně hledala; ale pro rozšíření si obzorů, a náhled na tematiku z jiné perspektivy, jde o čtení rozhodně zajímavé.

*Jiří Martínek, Historický ústav AV ČR, v. v. i.,
e-mail: martinek_jiri@centrum.cz*